

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויקהל, תשפ"ד, מספר 1560

משנכנס אדר מרבין בשמחה - למשמעותו של הביטוי יוסף פריאל

משפט ידוע, שהפך להיות ביטוי עממי המושר בצורה עולצת, הוא "משנכנס אדר מרבין בשמחה", או בשמו העממי "מיש-מיש".¹ מקורו של הביטוי הוא בבבלי תענית כט ע"א: "כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה". סביר להניח, שהפסוק במגילת אסתר "וַהֲחֵדֵשׁ אֶשֶׁר נִהְפָּךְ לָהֶם מִיּוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֵל לְיוֹם טוֹב" (ט:כב) הוא שיצר את התשתית למימרה זו. אך ניסוחה של הגמרא מעורר שאלה: הניסוח הינו כמעט אפודיקטי,² קרוב לציווי, ומתוך ההשוואה לחודש אב משתמעת ממנו חובה לשמח. בחודש אב חובה למעט בשמחה בגלל חורבן המקדשים, ובהקבלה, בחודש אדר, חובה להרבות בשמחה. הדבר מעורר גם שאלה מהותית: למה דווקא בחודש אדר? וגם שאלה פסיכולוגית: וכי אפשר לצוות על שמחה לאורך חודש שלם, ולעיתים, כמו השנה (המעוברת) – לשמח חודשיים!?

שמא נאמר שמדובר במצב מיסטי, שברגע שמתחדש החודש, האווירה החיצונית והפנימית משתנה לשמחה. הדבר קשה להיאמר בהסתמך על ההיסטוריה היהודית, הן זו העתיקה והן זו החדשה. הפרעות ביהודים לא פסקו מעולם בתאריך מסוים, וגם המלחמה הנוכחית לא מאפשרת לרבים מבני עמנו לשמח. נעמוד תחילה על שתי הצעות קיימות לפתרון שאלתנו, ואחר כך נסיף את הצעתנו.

* הרב ד"ר יוסף פריאל, מרצה לתנ"ך וזמר עברי בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות, בעל פינת הרדיו "השיר בפרשה" ב"כאן מורשת".

1 המנגינה השגורה מוכרת עשרות שנים, אך לא ידוע מיהו בעל הלחן. מידע נוסף, אם כי מועט, קיים באתר זמרשת, בקישור:

2 <https://www.zemereshet.co.il/m/song.asp?id=281>
חוקר המקרא המפורסם, אלברכט אלט, דייק בהבנת ההבדל בין החוק האפודיקטי לחוק הקזואיסטי, ראו: A. Alt, "Die Ursprünge des israelitischen Rechts", *Kleine Schriften*, I (1959), pp. 278-332. וראו דיונו של מ' וינפלד שמדקדק בעניין עוד, "למקורו של הדגם האפודיקטי בחוק המקרא", *תרביץ* מא (תשל"ב), עמ' 349-360.

א. הסיבה ההיסטורית
רש"י בגמרא בתענית תולה את השמחה בפורים החל בחודש אדר ובפסח שאמור לחול בחודש שלאחריו. אלא שדבריו מוקשים: שני החגים האלה הפזורים לאורך חודשיים ימים אינם מסבירים את החובה לשמח, וודאי הוא כשאנו רואים שאין חובת שמחה בניסן בשל הפסח שחל בו. ייתכן שהמקור לשמחה מופיע במגילת תענית. מגילה זו, שמציינת את הימים בתקופת התנאים שבהם נהגו ישראל שלא לצום בגלל אירועי שמחה שחלו בהם, מונה עשרה ימים טובים שהיו בחודש אדר:

בתמניא ובתשעה באדר יום תרועת מיטרא ... בתרין עשר ביה יום טוריינוס ... בתליסר ביה יום נקנור ... בארבעה עשר ביה ובחמשה עשר ימי פוריא אינון דלא למספד ... בשיתא עשר ביה שריו למבנא שור ירושלים דלא למספד ... בשבעה עשר ביה קמו עממיא על פליטת ספריא במדינת בליקי' ובית זבדאי והוו פורקין לבית ישראל ... בעשרים ביה צמאו עמא למטרא ונחת להון ... בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מפתגמי אורייתא די לא למספד.³

כלומר, הכמות של ימי השמחה, הגדולה יחסית מצב של חודש שהרבו בו הלחודשים אחרים, יצר בשמחה. אלא, שהקושי בהצעה זו הוא, שמגילת תענית בטלה; רוב התאריכים המופיעים בה ובמקבילותיה בתלמודים לא השתמרו במסורת ישראל, מלבד פורים ויום ניקנור.⁴ אם כן, שאלתנו במקומה עומדת.

3 סדר האירועים הוא כפי הופעתם בסכוליון (שם עמ' 22-27), במגילה המוהדרת של ו' נועם, ירושלים תשס"ד, עמ' 116-130.

4 יום זה מוכר יותר מאחרים ונידון בהלכה, מפני שבפועל התהפך והפך מיום שאסור להתענות בו ליום של תענית (אסתר). לשאלה כיצד הפכו חז"ל את מהות היום הזה, ראו פירושי הר"ן לבבלי מגילה ז ע"ב והריטב"א לתענית י ע"א, ואכמ"ל.

ארבע מצוות יש בפורים, ועוד אחת שמתחילה כבר מראש חודש.⁶

1. מחצית השקל, המתחילה בראש חודש.
2. קריאת המגילה.
3. משלוח מנות.
4. מתנות לאביונים.
5. משתה ושמחה.

לכל המצוות (מלבד קריאת מגילה) יש מכנה משותף, והיא נתינה. נתינה של מחצית השקל למקדש; נתינה של מתנות לאביונים; נתינה של מנות איש לרעהו, ובצורה מפתיעה גם מצוות משתה ושמחה מתפרשת על ידי הרמב"ם כמצוות נתינה:

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר (יש' נז:טו) "לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְפָאִים" (הלכות מגילה וחנוכה פרק ב, יז).

וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים! אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו (הלכות יום טוב פרק ו, יח). כנראה שזהו סיפורו של חודש אדר; אין מדובר בציווי או במצב רוחני-מיסטי, אלא שתוצאת הקיום של מצוות החודש הזה תגרום לשמחה.⁷ משנכנס אדר, הלב מתרבה בשמחה. כי מה משמח את הלב יותר מאשר נתינה? מצוות החודש הזה הן אלו שיצרו את מאמר חז"ל זה: **משנכנס אדר מרבין (הלבבות) בשמחה**. שנזכה!

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ב. הסיבה הדתית

ייתכן שאירוע אחר שהתרחש בחודש אדר יצר את חובת השמחה.

בבבלי שבת פח ע"ב כתוב:

"וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר" (שם' יט:יז), אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב: מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא: אף על פי כן, הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב "קִימוּ וּקְבְּלוּ הַיהוּדִים" (אס' ט:כז) – קיימו מה שקיבלו כבר.

הגמרא מחדשת כאן דבר גדול. מגילת אסתר מאריכה מאוד בתיאור גזרת המן (פרקים ג-ד) ובהיפוכה (פרקים ו-ט), עד ש"וַיִּנְהַפֹּךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיהוּדִים הֵמָּה בְּשָׁנָאֵיהֶם" (אס' ט:א). אולם סיבת ההיפוך, כלומר: ית להפוך את הגזרה להצלה, אינה הההחלטה הא-לו מופיעה כלל במגילה. מוזכר רק שאסתר ביקשה – וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונעתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי. ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צויתה עלי אסתר (ד:טז-יז).

אין מסופר כאן שהעם חזר בתשובה. אפילו לא שהעם צם כבקשת אסתר. כתוב רק שמרדכי עשה כדבריה. בא התלמוד והשלים את הפער: העם עבר תהליך של קבלת תורה מחודשת! מתן תורה, שלפי המסורת⁵ קדם לסיפור המגילה כתשע מאות שנים, נעשה מתוך כפייה, אבל עתה, בימי גזרת המן, קיבל העם על עצמו את התורה מחדש מרצונו, וקבלה זו גרמה להיפוך הגזרה, ואם תרצו – גם להפיכת חודש אדר לחודש שמרבין בו בשמחה.

אולם גם הצעה זו קשה היא, כי הדברים אינם כתובים בפירוש; הם גם לא תועדו בשום מקום כנימוק לשמחה. ויותר מכך, לו הייתה זו סיבת השמחה באדר, היה צריך להיות בתורה חג הקשור בחודש זה, מעין "שמחת תורה" או "חג מתן תורה" נוסף, אך כזכור, אין בנמצא חג שכזה בחודש אדר, אפילו לא במגילת תענית שבטלה.

ג. הצעתי החדשה – סיבה פסיכולוגית

כנראה שלא ציווי לפנינו, כמו ש"וְשִׁמְחָתָּ בְּחֻגְךָ" (דב' יד:טז), ואין גם תיעוד של שמחה מן העבר שיש להזכיר, אלא זו תוצאה של תהליך הקשור בחודש הזה.

6 ראו רמב"ם הלכות מחצית השקל פרק א הלכה א, הלכות מגילה וחנוכה א, א; ב, יד, טוש"ע או"ח סימנים תרפ"ז, תרפ"ד.

7 באשר למחצית השקל בלבד, קדם לי ברעיון זה ה"שפת אמת" (ר' יהודה אריה ליב אלתר מגור) בפירושו לבבלי, תענית כט ע"א, האומר: "וכיון שקבלו עליהם בשמחה נדבת הלשכה, עדיין השמחה נמצא באדר".

5 ולא ניכנס כאן לדיון מדעי לא על זמן יציאת מצרים ולא על זמנה של מגילת אסתר. כידוע, המחלוקת בין המדע למסורת בתיארוך אירועים אלה עצומה, ואינה ניתנת לגישור.